Оксана Сніговська
кандидат педагогічних наук
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова
м. Одеса
Андрій Малахіті
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова
м. Одеса

ЕТНІЧНІ СТЕРЕОТИПИ ГРЕКІВ У СУЧАСНОМУ МОВНОМУ ПРОСТОРІ (НА ПРИКЛАДІ СЛОВНИКА НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВИ Г. БАБІНЬОТИСА)

Мова є найбагатшим джерелом для вивчення процесів формування етнічної самосвідомості народу та етнічних стереотипів поведінки і сприйняття інших етносів. Адже аналіз імен, етнонімів, топонімів, астронімів тощо виявляє глибоку закріпленість у мові своєрідності середовища мешкання і нерозривно пов'язаного з ним світогляду народу. Фразеологізми і прислів'я наочно ілюструють спосіб життя, географічне положення, історію та традиції тієї чи іншої спільноти, об'єднаної однією культурою.

Кожна етнічна група по-своєму засвоює і оцінює довкілля, керуючись внутрішньою моделлю поведінки, так званою опозицією «свій-чужий». Під поняттям «чужий» розуміються такі характеристики, як-от: нетутешній, іноземний, що знаходиться за межами рідної культури; незнайомий, невідомий і важкодоступний для пізнання; дивний, незвич(ай)ний, що контрастує з оточенням;

неприпустимий, такий, що несе загрозу для життя; надприродний, всемогутній, перед яким будь-яка людина виглядає безсилою. Таким чином, «своє» сприймається людьми як аксіома, що не потребує доказів чи спростувань, а «чуже» має ознаки негативного і руйнівного початку. Вищеозначені поняття, прийняті в якості моделей особистої поведінки, увиразнюються в процесі міжкультурної комунікації як етноцентризм. Людина сприймає і оцінює інші культури та їхніх представників шляхом порівняння з власною культурою. Поняття етноцентризму ґрунтується на тому, що «своя» культура має позитивну оцінку як єдиновірна і така, що природно перевершує «чужу» культуру.

У словнику новогрецької мови Георгіоса Бабіньотиса «свій» позначено як 1. Той, кому щось належить (хата, автівка, бізнес тощо); 2. Родич, близька особа, вірний товариш; 3. Все (проблеми / питання / події тощо), що має відношення до особи, якій хтось / щось належить. З одного боку, явище етноцентризму допомагає людині усвідомити свою приналежність до етнічної групи, ототожнити себе з певною спільнотою і відчути себе повноцінним її членом. З іншого боку, етноцентризм стає перепоною на шляху до міжкультурної комунікації, перешкоджаючи адекватному розумінню «чужорідної» нації, як нормальної і природньої, змушуючи сприймати її з насторогою, а часом і вороже. Так, «чужий» у словнику позначено як 1. Той, хто має маєток у іншому місці; 2. Іноземець, який походить із іншої країни / місцевості, живе там; 3. Той, хто не знає, не пов'язаний, не має ніякого відношення до чогось; 4. Той, хто не виказує інтересу до когось / чогось, байдужий; 5. Особа, з якою немає родинних, дружніх чи близьких стосунків; 6. Запрошений або гість; 7. Переселенець, емігрант. До того ж, від лексеми «чужий» зафіксовані похідні слова, а саме: «чужорідний / сторонній», «такий, що не має власної форми», «іміютуючий іноземців, їхню поведінку, манери, звички, одяг тощо», «захоплення іноземщиною» і «той, хто нею захоплюється», «ксенофоб» і «ксенофобія», «іншомовний», «новий / незвичний / дивакуватий», «гостинний» і «надавати гостинність» тощо. Гостинність за словником позначається як «характерний елемент грецького народу», а іноземці в багатьох дописах асоціюються з негативними конотаціями.

Більшість фразеологічних одиниць засновані на протиставленні грецькомовного етносу іншим представникам етнічних груп, що може осмислюватися також як опозиція «свій-чужий». Залежно від контексту іноземці виявляються неповноцінними, банальними, надокучливими, небезпечними, наївними (наприклад, «дурнуватими французами», «американкашками»), дволикими або підозрілими: «Іноземні держави *(у дослівному перекладі «чужі сили» – прим. авт.)*, закляті друзі Греції *(тобто удавані – прим. авт.)* сприяли гуманітарній катастрофі в Малій Азії», або «Спитай того, хто був у Смирні *(Ізмірі – прим. авт.)*, він скаже тобі хто такий турок!»

Усвідомлюючи роль етнічних стереотипів, укладач словника підкреслює, що вони найчастіше ґрунтуються на узагальненнях, вірогідно суб'єктивних. Так, німці у словнику позначені як «дисципліновані», шотландці і євреї – «жадібні», цигани – «неприпустимі», турки – «розлючені», болгари – «твердолобі селяни» та ін. Варто навести приклад метафоричного уживання лексеми «гуни», зафіксованої у всіх виданнях словника, як «натовпу туристів або німецьких окупаційних військ, що спричиняє катастрофи, стада варварів». Іншими словами, як пише Hagen Fleischer, «ідентифіковано два набіги варварів-іноземців, котрі порушили і продовжують порушувати автентичні зразки грецької ідентичності і культури (тобто честь, мужність, гідність – якості, які сформувала православна традиція та історичний хід розвитку сучасного еллінізму)».

Взаємозв'язок греків із іншими народами у словнику символічно починається з космогонічного уявлення: «наша батьківщина є колискою європейської культури». «Передавання греками гуманітарної освіти західним європейцям» спершу мало позитивне емоційне забарвлення: «вчені передали з Заходу «смолоскип свободи» і «пересадили ідеї європейського Просвітництва» в рабство, а пізніше у постреволюційну Грецію. Однак нещодавно, як зазначає Hagen Fleischer, полярність змінилася через «суперечливу моральну лібералізацію в Греції, спричинену західним на неї впливом». У 2-му і 3-му виданнях словника зазначається, що «ми *(греки)* – гордий народ і не миритимемося з тим, щоб нас ображали іноземці». У відповідному дописі Г. Бабіньотис цитує висловлення

К. Караманліса: «Ми належимо Заходу, але не сприймаємо його». Це «колись наша країна була бідним родичом Європи, а зараз вона є рівноправним членом передових європейських країн в ЄС».

США асоціюються у греків із супердержавою бізнесу і багатих, яка впроваджує дивні моди, вирізняється дивакуватим способом життя, втручається у внутрішні справи Греції та інших країн. В Європі американці мають відданих послідовників, зокрема «британці слугують американцям і тубалінам». Показово, що у словнику згадується, що ті самі британці колонізували Кіпр і відправили у заслання майбутнього першого президента Кіпру Архієпископа Макаріоса III. Не випали з поля зору укладача і розграбовані скульптури Акрополя, так званий «мармур Ельгіна», який у 19 столітті вивіз до Лондону британський посол у Османській імперії лорд Ельгін. Г. Бабіньотис вважає назву «статуї Ельгіна» хибною, оскільки так чином «грабунок стає легалізованим як придбання», пропонуючи замінити її грецькою назвою «статуї Парфенону».

Відповідно, етнічні стереотипи певною мірою розмежовують світ на дві протилежні категорії «своє» і «чуже», де «своє» ≈ знайоме, що сприймається як щось позитивне, а «чуже» ≈ незнайоме, вороже і тому негативне. Серйозність, самодисципліна і навіть холодність закріплюються як складові північного темпераменту: «північні мешканці – більш стримані, ніж середземноморські». Перші «здаються нам *(грекам – прим. авт.)* безвиразними та апатичними, ніби в них не тече кров». Їм бракує спонтанності – ознаки, що вважається помітною «характеристикою середземноморського темпераменту». Наводиться класичний приклад німців, для яких є показовим триптих «дисципліна – точність – організованість», і навпаки – греки, які є послідовниками «іншої філософії» життя.

За Г. Бабіньотисом, Балкани – це «пороховий склад Європи», «вулкан із націоналістичними виверженнями, що віщують катастрофи». У словнику згадуються маніфести і референдуми щодо нової назви Північної Македонії, проблема ісламізації та втручання західних сил у справи держави. Боснія – ні що інше, як мініатюра екс-Югославії, «шолом НАТО з яструбами Пентагону» і «охочими місцевими працівниками». Боснійські серби стогнуть від «задушливої

облоги» «хорватів-мусульман», проте «Хорватія вважається приналежною до сфери впливу Німеччини». Народ Скопії *(так греки називають Північну Македонію – прим. авт.)* «претендує на назви і символи культурної спадщини *(мається на увазі грецької – прим. авт.)*, яка їм не належить: «Через те, що зараз відбувається в Македонії, кістки Олександра Македонського скоро розсиплються!»

Усі стереотипні міжетнічні відносини є історично обумовленими. І чим більше та чи інша культура взаємодіє з іншою етнічною спільнотою – тим більше вони набувають спільного історичного досвіду, який і стає головним джерелом виникнення в народі стереотипізації сусідів. І навпаки, чим менше контактів мали спільноти – тим невиразніше представлений у культурі вигляд іноземця. Так, у словнику майже не приділяється увага іншим балканським країнам, окрім Албанії. У кількох допоміжних посиланнях вона слугує прикладом невеликої держави, що є потенційним плацдармом ворожих сил або найслабшим пішаком у шаховій грі між Грецією та союзниками. Албанці мають негативний імідж через нелегальну імміграцію; однак зафіксована і позитивна метафора албанця як «працьовитого і слухняного робітника».

Більше за всіх у словнику згадуються турки, яким упорядник присвячує понад 30 похідних лексем, не враховуючи незліченних непрямих покликань, таких як «героїн, що потрапив у країну *(Грецію – прим. авт.)* із Туреччини». Звичайно ж, турки не асоціюються у греків з вічною ворожнечею як раніше, проте вони зберігаються в якості синоніма дикої та агресивної поведінки далеких часів Османського панування і недавнього минулого. У словнику не бракує дописів на кшталт «багато вад нашої *(грецької – прим. авт.)* раси приписується Османському правлінню». Зокрема, на пояснення дієслова «скаженіти / шаленіти / розлючуватися / біснуватися» укладач наводить приклад «ставати турком». Г. Бабіньотис зазначає, що в національних питаннях грецький уряд має прийняти рішення, оскільки настав час відповісти на турецькі провокації без зволікань. Неодноразово також робиться посилання на турецький і німецький народи в контексті інтерпретації дописів з негативними відтінками забарвлення, як-от: «вторгнення», «втручання», «геноцид». Так, зафіксовано «різанину курдів,

понтійців і вірмен» з боку турків. Щодо терміну «геноцид» східні сусіди греків випереджують німців за двома посиланнями – на шкоду вірмен і курдів, тоді як нацистів звинувачують у переслідуваннях євреїв.

Щодо самих греків, у словнику розглядається ендоетнонім «еллін(ас)», що спочатку відносився до племені у Фессалії, а згодом розповсюдився на все грецькомовне населення (8-7 століття до н. е.). Екзоетнонім «грек» був запозичений римлянами від колоністів із евбейської Грайї в Кумах або через контакти з населенням західного узбережжя Північної Греції і поширений на всіх еллінів. Після того, як під час римського панування елліни отримали статус римських громадян, вони почали називатися ромеями (тобто римлянами). Еллінами ж продовжували називати греків-язичників до повного зникнення язичництва. У період виникнення національно-визвольного руху 18-19 століття з метою відродження етнічної самосвідомості почалося уживання ендоетноніма «елліни». Цікаво, що у країнах Сходу є власні екзоетноніми на позначення Еллади і грецькомовного населення. Так, у деяких країнах греків називають іонійцями через те, що вони в 11-9 століттях до н. е. колонізували середню частину західного узбережжя Малої Азії, яку називали Іонією, а згодом облаштувалися на берегах Чорного і Мармурового морів. Як результат, вірмени називають Грецію Унастан, араби – Аль-Юнан, тюрки – Юнаністан. Грузини мають свій екзоетнонім на позначення греків – бердзнебі (з грузинської – це мудреці) і Греції – Сабердзенеті (земля мудреців).

З моменту 1-го видання «Словника новогрецької мови» (1998 р.) минуло вже 23 роки. 2-е видання відбулося у 2002 р., 3-е – у 2008 р., 4-е – у 2012 р., а 5-е – у 2019 р. Автором-укладачем словника є Георгіос Бабіньотис (1939 р. н.), відомий грецький філолог, лінгвіст, професор, лексикограф, ведучий і політик.

ЛІТЕРАТУРА

1. Μπαμπινιώτης, Γ., Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας, Αθήνα, 1998, 2064 σ.

2. Φλάισερ, Χάγκεν, Οι Έλληνες απέναντι στους «Άλλους». Εθνικά στερεότυπα και λεξικογραφικές ερμηνείες ταυτότητας. The Athens review of books, Τεύχος 123, 16 Δεκεμβρίου 2020. Πρόσβαση: https://athensreviewofbooks.com/arxeio/teyxos123/4566-

oi-ellines-apenanti-stous-allous-ethnika-stereotypa-kai-leksikografikes-ermineies-taftotitas